

Економіка та управління підприємствами

Ковбаса О. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри логістики та виробничого менеджменту
Сумського національного аграрного університету*

Гужвенко С. М.

*старший викладач
кафедри логістики та виробничого менеджменту
Сумського національного аграрного університету*

**ПЛАНУВАННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

**PLANNING OF THE PRODUCTION DIVERSIFICATION OF
AGRICULTURAL ENTERPRISE**

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність диверсифікації виробництва сільськогосподарськими товаровиробниками. Проаналізовано диверсифікацію як засіб підвищення ефективності роботи аграрного підприємства. Обґрунтовано вибір напрямку диверсифікації виробництва в аграрному підприємстві. Дано складові проекту з диверсифікації виробництва аграрним підприємством. Розглянуті основні економічні показники проекту диверсифікації в аграрному підприємстві.

Ключові слова: планування, диверсифікація, ефективність, виробництво, прибуток, рентабельність, прогнозування, динамічні ряди.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрена сущность диверсификации производства сельскохозяйственными товаропроизводителями. Проанализирована

диверсифікація як средство підвищення ефективності роботи аграрного підприємства. Обоснован вибор напрямлення диверсифікації виробництва в аграрному підприємстві. Дані складові проекту по диверсифікації виробництва аграрним підприємством. Розглянуті основні економічні показники проекту диверсифікації в аграрному підприємстві.

Ключевые слова: планирование, диверсификация, эффективность, производство, прибыль, рентабельность, прогнозирование, динамические ряды.

ANNOTATION

In the article it is considered the essence diversification of production by agricultural commodity producers. The diversification is analyzed as a means of increasing the efficiency of the agricultural enterprise. The choice of the direction of production diversification in an agrarian enterprise is substantiated. The composites of project on diversification of production by the agrarian enterprise are given. The main economic indicators of the diversification project in the agrarian enterprise are considered.

Keywords: planning, diversification, efficiency, production, profit, profitability, forecasting, dynamic series.

Постановка проблеми. Сьогодні важливою проблемою української економіки є подолання спаду виробництва, відновлення нормального відтворювального процесу в усіх його ланках, враховуючи особливості наявних політичної та економічної криз. Одним зі шляхів реалізації цих завдань має стати підвищення прибутковості підприємств, адже саме прибуток є важливою і головною рушійною силою економіки ринкового типу, основним спонукальним мотивом діяльності підприємців в умовах ринкової економіки, певним гарантом прогресу соціально-економічної системи.

При створенні підприємства, його власників хвилює перш за все його прибутковість, що означає покриття прибутком витрат організації. Чим більший прибуток, тим ефективніше відбувається розвиток і з'являються можливості для розширення виробничої діяльності підприємства.

Виходячи з зазначеного, в сучасних умовах розвитку економіки вирішальну роль для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та підтримки стійкого фінансового стану суб'єктів господарювання відіграє диверсифікація його діяльності, завдяки якій у господарській практиці може бути запропонований альтернативний шлях розвитку підприємства. При цьому диверсифікація одночасно є універсальним інструментом, який дає змогу управляти ризиками, що безперервно виникають під час здійснення економічної діяльності суб'єктів ринкових відносин. В умовах кризової ситуації стратегія диверсифікації господарської діяльності вирішує ряд проблем, з якими стикаються підприємства.

Метою системи планування є бажаний кінцевий результат діяльності підприємства з максимально ефективними показниками діяльності, такими, як прибуток та рентабельність. Для досягнення цієї мети komponується вся архітектура елементів системи планування, що будується на принципах об'єктивності, інноваційності, маркетингу, альтернативності, безперервності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти процесу диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств розглянуті у працях: Ансоффа І. [1], Портера М. [2], Борисової В. [3], Корінька М. [4], Ткачука В. [5] та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, питання обґрунтування необхідності проведення фази планування перед запровадженням процесів диверсифікації власного виробництва в агропромисловому підприємстві та оцінку економічної доцільності реалізації тих чи інших варіантів диверсифікації з визначенням очікуваного ефекту від її реалізації, потребують подальшого всебічного вивчення.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування необхідності проведення фази планування та розробки планово-прогнозних показників діяльності аграрних підприємств при здійсненні диверсифікації власного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва - найважливіша узагальнююча характеристика результативності виробництва,

яка відображає відношення величини створених товарів і послуг до сукупних витрат праці.

Прибуток і рентабельність є також основними якісними показниками, що відображають економічну ефективність підприємства, його фінансовий стан, успіхи та можливості у виконанні розробленої програми економічного та соціального розвитку. Рентабельність і прибуток тісно пов'язані між собою. Зростання рентабельності об'єктивно свідчить про збільшення одержуваного прибутку. Іншими словами, при зростанні прибутку створюються умови для збільшення рентабельності.

Рівень і сума прибутку складаються під впливом безлічі факторів, що впливають на неї як негативно, так і позитивно. Вони поділяються на зовнішні і внутрішні, екстенсивні та інтенсивні, виробничі і невиробничі. Проте найважливішим чинником, що впливає на величину прибутку, є зміна обсягу виробництва та реалізації продукції.

Сучасні економічні процеси все частіше характеризуються змінами напряму розвитку, що спричиняється:

- швидким оновленням асортименту продукції, запропонованої на ринку, що залежить від скорочення життєвого циклу товарів, робіт та послуг;
- коливанням попиту, що спричинено частими змінами смаків і уподобань споживачів;
- загостренням конкурентної боротьби товаровиробників;
- глобалізацією економічних процесів;
- уповільненням темпів економічного зростання;
- прискоренням науково-технічного прогресу.

У цьому контексті актуалізуються питання здійснення перетворень у сучасному виробництві товарів, робіт та послуг, дія якого стало недостатнім придбання прогресивної техніки і технологій, результатів наукових досліджень. У цих умовах підприємства, для яких нормальним варіантом розвитку є зростання прибутку, підвищення заробітної плати працівників, збереження соціальних гарантій, виживання на ринку, мають шукати шляхи адаптації до

змін умов господарювання, найбільш вигідні сфери застосування наявного та потенційного виробничого потенціалу, використовувати нові форми і методи організації та управління виробництвом.

Диверсифікація охоплює всі сфери економіки, незалежно від стану їх розвитку, проте її напрями залежать від кожного суб'єкта господарювання зокрема; застосовується у разі кризи функціонування фізичних і юридичних осіб, особливо, коли вони досягають межі банкрутства, і тоді виступає одним із варіантів санації підприємства. Якщо його діяльність досягає того рівня, на якому розширення в обраному виді виробництва вже неможливе, то виходом із цього становища є проникнення в інші економічні сфери.

Диверсифікація стала входити в практику планування діяльності підприємств в 70-х роках, коли саме планування, як стратегічне, так і внутрішньогосподарське, набуло досить значного розвитку, з'являються нові системи технологій, посилюється внутрішня та зовнішня конкуренція, а також з періодичними уповільненнями темпів економічного зростання, появою соціально-політичних обмежень, коли ставало все очевиднішим, що шляхом простого додавання нових видів діяльності не можна вирішити всі виникаючі проблеми [1].

Засновником теорії розвитку диверсифікованих підприємств вважається американський економіст Г. Марковіц. В подальшому дана теорія була розвинена та узагальнена М. Портером та іншими науковцями [2, 3, 4, 5].

В ринкових умовах, коли характерною є можливість взаємопроникнення технологій та вільного руху капіталів, диверсифікація виробничої діяльності реалізується за такими видами, як операційна, фінансова та інвестиційна. На рівень її ефективності безпосередньо впливає вибір конкурентоспроможних товарів, робіт та послуг, що безпосередньо визначає стратегію розвитку сільськогосподарського підприємства. В свою чергу, ця стратегія передбачає розробку методики отримання, обробки та подання інформації, що дає можливість своєчасного орієнтування на стан попиту і пропозиції, новітні

технології, мотиваційних чинників, а також допомагає ідентифікувати перспективні напрями диверсифікації діяльності.

Таблиця 1

Основні тлумачення поняття «диверсифікація»

Джерело	Визначення	Особливості
Ансофф І., 1956 р., [1]	Диверсифікація - це термін, що застосовується до процесу перерозподілу ресурсів, які існують на даному підприємстві, в інші сфери діяльності, які суттєво відрізняються від попередніх.	Загальне визначення дефініції «диверсифікація»
Портер М., 1987 р., [2]	Диверсифікація виробництва - одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних один з одним виробництв, розширення товарного асортименту.	Запропоновано загальногалузеве визначення категорії «диверсифікація»
Борисова В. А., 2002 р., [3]	Диверсифікацією сільськогосподарського виробництва є розширення, зміна продукції, освоєння нових видів виробництв, отримання економічної вигоди з урахуванням екологічних та соціальних потреб суспільства.	Запропоновано визначення категорії «диверсифікація» сільськогосподарського виробництва
Корінько М.Д. 2008 р., [4]	Диверсифікація - це інноваційний процес різностороннього розвитку господарюючого суб'єкта шляхом перерозподілу ресурсів, проникнення в інші галузі виробництва та на ринки нових товарів і послуг з метою зниження ризиків та збільшення доходу.	1. Введено поняття «інноваційний процес»; 2. Означена мета диверсифікації.
Ткачук В. І., 2011 р., [5]	Диверсифікація становить собою розмаїтість кількісних та якісних змін в економічній діяльності підприємства, які супроводжуються одночасним розвитком декількох не взаємопов'язаних технологічних видів виробництва та обслуговування, розширенням асортименту виробленої продукції або послуг у рамках єдиної системи - підприємства.	1. Розвиток декількох не взаємопов'язаних технологічних видів виробництва; 2. Введено поняття «послуги» та «обслуговування».

Основними видами диверсифікації є вертикальна, горизонтальна і конгломератна. Відтак, вертикальна диверсифікація реалізується через поглиблення взаємовідносин у сфері виробництва та переробки продукції.

Горизонтальна диверсифікація пов'язана, перш за все, з розширенням присутності підприємств на ринках через оновлення асортименту продукції та її якості, що потребує значного розширення їх інноваційної діяльності. Також можливий одночасний розвиток як спорідненої, так й неспорідненої диверсифікації, який передбачає розвиток видів діяльності, як пов'язаних, так і непов'язаних з основною діяльністю.

Суть конгломератного виду диверсифікації полягає у розширенні асортименту продукції підприємства, що не пов'язана з використовуваними технологіями, невизначеними ринками, мало дослідженими потребами споживачів.

Слід зазначити, що напрями та методи диверсифікації виробництва і капіталу мають свої особливості для кожного окремого підприємства і повинні враховувати можливості її реалізації та майбутній економічний ефект. З огляду на зазначене, на практиці до вибору напрямку диверсифікації застосовують індивідуальний підхід. Наслідком застосування диверсифікації на підприємстві може бути як отримана ринкова перевага, так і створені ринкові загрози.

Для оцінки рівня диверсифікації діяльності підприємства ми пропонуємо використання формули Херфінделя-Хіршмана, яка визначається [5, с. 69]:

$$H_j = \left[\sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{x} \right)^2} - \sqrt{\frac{1}{n}} \right] / \left(1 - \sqrt{\frac{1}{n}} \right), \quad (1)$$

де:

H – індекс підприємства;

n – кількість видів продукції за галузевою класифікацією;

i – індекс товару (від $i=1$ - n)

x_i – вартість i -товару, виробленого підприємством j ;

x – загальна вартість товарної продукції підприємства j

$$K\partial = 1 - \sum_{i=1}^n x_i^2 \quad (2)$$

при цьому:

$K\partial > 0,7975$ – характеризує високий рівень диверсифікації діяльності;

$0,7975 < K\partial < 0,4375$ – характеризує середній рівень диверсифікації діяльності;

$K\partial < 0,4375$ – характеризує низький рівень диверсифікації діяльності

Світовий і вітчизняний досвід переконливо доводить необхідність стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження і розвитку технологій з більшим рівнем переробки аграрної продукції, які дозволяють отримувати не лише вищу додану вартість, але й відкривають нові ринки її збуту.

Використання обладнання для переробки сільськогосподарської продукції є передусім одним із найбільш перспективних і економічно привабливих напрямків диверсифікації агробізнесу для малих та середніх господарств з огляду на значний ще нерозкритий потенціал розвитку цього виду діяльності в Україні.

За умов економічно обґрунтованого розрахунку і аналізу потенційних споживачів цей напрям агробізнесу забезпечить прийнятний рівень окупності інвестицій та підвищення дохідності сільськогосподарської діяльності в цілому. Безумовно, є певні застереження, які стосуються того важливого аспекту, що за рівнем продуктивності праці і економією на масштабі виробництва великі харчові переробні підприємства мають окремі ринкові і цінові переваги. Однак невеликі і середні господарства спроможні також знайти власну нішу, реалізуючи якісну продукцію за доступною ціною за рахунок використання переваг кращої доступності сировини власного виробництва і уникнення втрат частини доходу внаслідок відсутності при цьому ланцюга посередника.

На користь доцільності розвитку в аграрних господарствах власної міні-переробки частини сільськогосподарської продукції свідчить і порівняння реалізаційних цін на окремі готові харчові продукти і сировину для їх виробництва (рис. 1) [6].

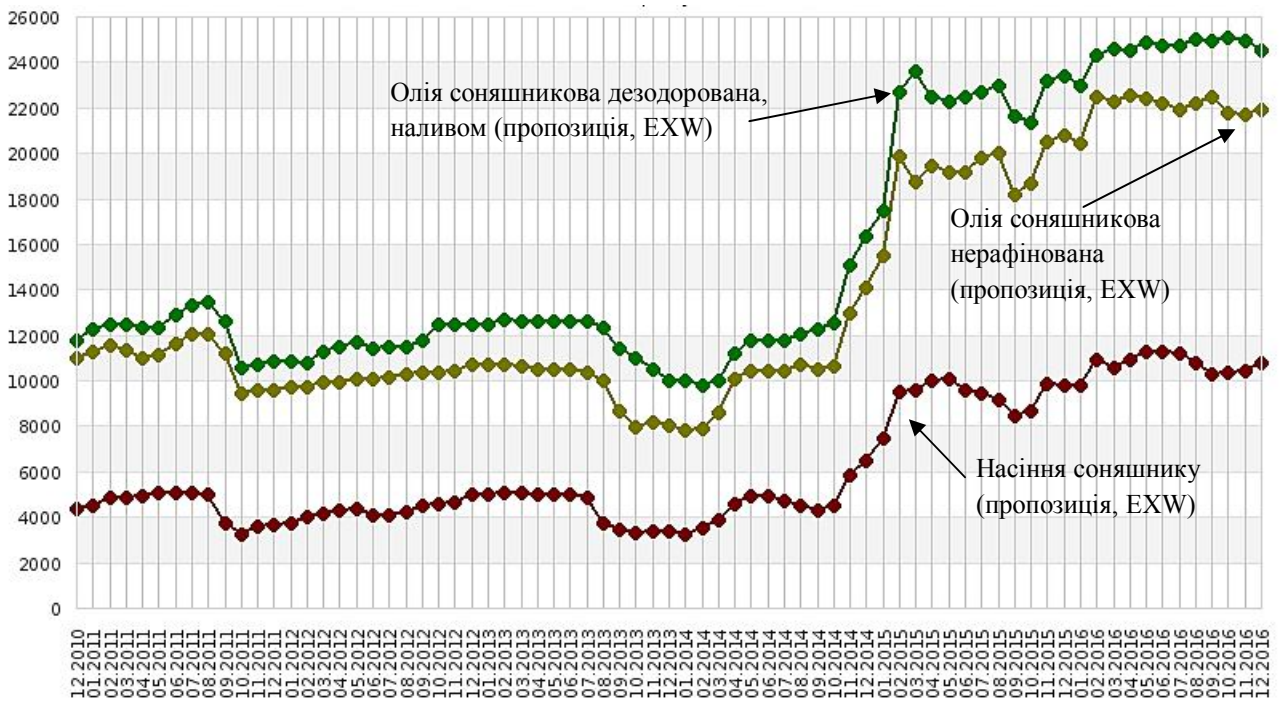

Рис. 1. Динаміка цін на насіння соняшнику та продукцію його переробки
Джерело: опрацьовано автором на основі [6]

На сьогодні досить багато агропромислових підприємств спеціалізується на виробництві та реалізації продукції рослинництва, мають розвинену матеріально-технічну базу та досвід виробництва високоякісної продукції. При цьому товарний соняшник має досить велику питому вагу в структурі виробництва та реалізації продукції (рис. 2).

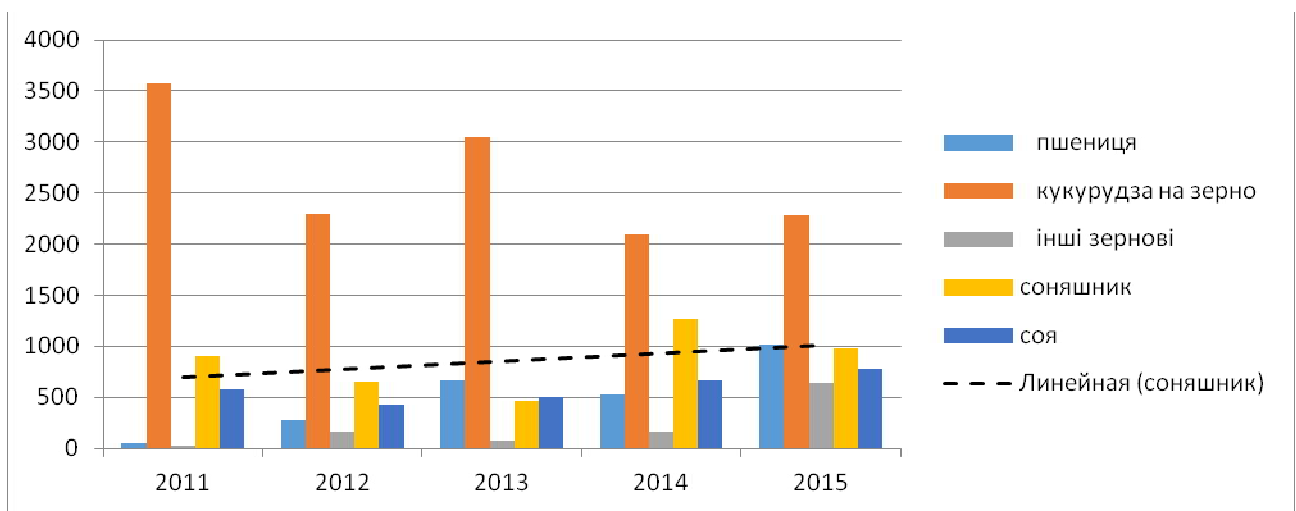

Рис. 2. Питома вага соняшнику у загальній кількості виробленої продукції в умовному агропромисловому підприємстві Сумської області

Джерело: дослідження автора

До того ж на сьогоднішній день підприємство використовує сорти з олійністю понад 50 % та урожайністю більше 40 ц/га.

Як показують проведені дослідження, на сьогоднішній день досить ефективним напрямом розвитку переробки власної продукції сільськогосподарського підприємства є виробництво високоякісної соняшникової олії. Не дивлячись на досить високу ресурсоемність цього процесу, ціновий розрив між вартістю вихідної сировини (товарного соняшнику) та готової продукції (соняшникової олії високих ступенів очищення) значно більший ніж в інших галузях переробки продукції рослинництва. Більше того, соняшникова олія досить легко знаходить свій збут на внутрішньому та зовнішньому ринках, чисельність споживачької аудиторії цього товару достатньо велика та структурована.

Таким чином, за результатами абстрактно-логічного аналізу та результатами проведених кон'юнктурних досліджень найбільш доцільним шляхом розширення існуючого бізнесу підприємства є реалізація проекту з переробки товарного соняшнику власного виробництва та купленого на олію.

Рис. 3. Питома вага витрат на реалізацію проекту з переробки насіння соняшнику в соняшкову олію продуктивність

Джерело: дослідження автора

Аналізуючи показники фінансової ефективності проекту диверсифікації слід зазначити, що строк окупності проекту показує, що здійснені вкладення окупляться за 1,25 роки, а це значно менше нормативного строку існування проекту.

Для аналізу економічної ефективності запропонованих нами заходів з диверсифікації власного виробництва в сільськогосподарському підприємстві скористаємося порівняльною таблицею надходжень від реалізації насіння соняшнику та надходжень від реалізації продукції переробки соняшнику – соняшникової олії та шроту (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльна таблиця надходження прибутку від реалізації насіння соняшнику та продукції його переробки

Продукція	Роки (факт)					Разом
	2011	2012	2013	2014	2015	
Насіння соняшнику (факт), тис. грн.	2185,6	1629,3	760,3	3360	4161	12096,2
	Роки (прогноз)					
	2017	2018	2019	2020	2021	Разом
Соняшникова олія + шрот (прогнозні показники), тис. грн.	1599	3035	3893	4216	4136	16878,8
Різниця між надходженнями, тис. грн.						4782,6

Джерело: дослідження автора

Для того, щоб визначити тенденцію у фактичних та прогнозних значеннях проведемо вирівнювання динамічного ряду надходження прибутку умовному сільськогосподарському підприємстві від реалізації насіння соняшнику та таке ж вирівнювання для прогнозованого прибутку від реалізації соняшникової олії та шроту.

Використовуючи дані таблиці 3 зробимо розрахунок вирівнювання динамічного ряду надходження прибутку від реалізації насіння соняшнику за 2011-2015 роки (табл. 4)

Вирівнювання динамічного надходження прибутку
від реалізації насіння соняшнику

Роки	Прибуток від реалізації соняшнику, тис.грн.	Сума років X	Квадрат років X ²	Добуток показника yt	Вирівняний прибуток, тис.грн. $y_i = a_0(+,-)a_1t$
2011	2185,6	1	1	2185,6	$y_1 = 714,8 + 568,2 = 1283$
2012	1629,3	2	4	3258,6	$y_1 = 714,8 + 568,2 * 2 = 1851,2$
2013	760,3	3	9	2280,9	$y_1 = 714,8 + 568,2 * 3 = 2419,4$
2014	3360,0	4	16	13440,0	$y_1 = 714,8 + 568,2 * 4 = 2987,6$
2015	4161,0	5	25	20805,0	$y_1 = 714,8 + 568,2 * 5 = 3555,8$
Разом	12096,2	15	55	41970,1	12097,0

Джерело: дослідження автора

$$a = \frac{\sum yx \sum x - \sum xy \times \sum x}{nx \sum x - \sum x \times \sum x}, \quad (3) \quad \bar{b} = \frac{n \times \sum xy - \sum y \times \sum x}{n \sum x - \sum x \times \sum x} \quad (4)$$

де: a – фактичні надходження прибутку за період 2011-2015 р. р.;
 \bar{b} – річний приріст прибутку по вирівняній прямій

Отже, проведені нами розрахунки свідчать, що:

$$a = 714,8 \text{ тис. грн.}$$

$$\bar{b} = 568,2 \text{ тис. грн.}$$

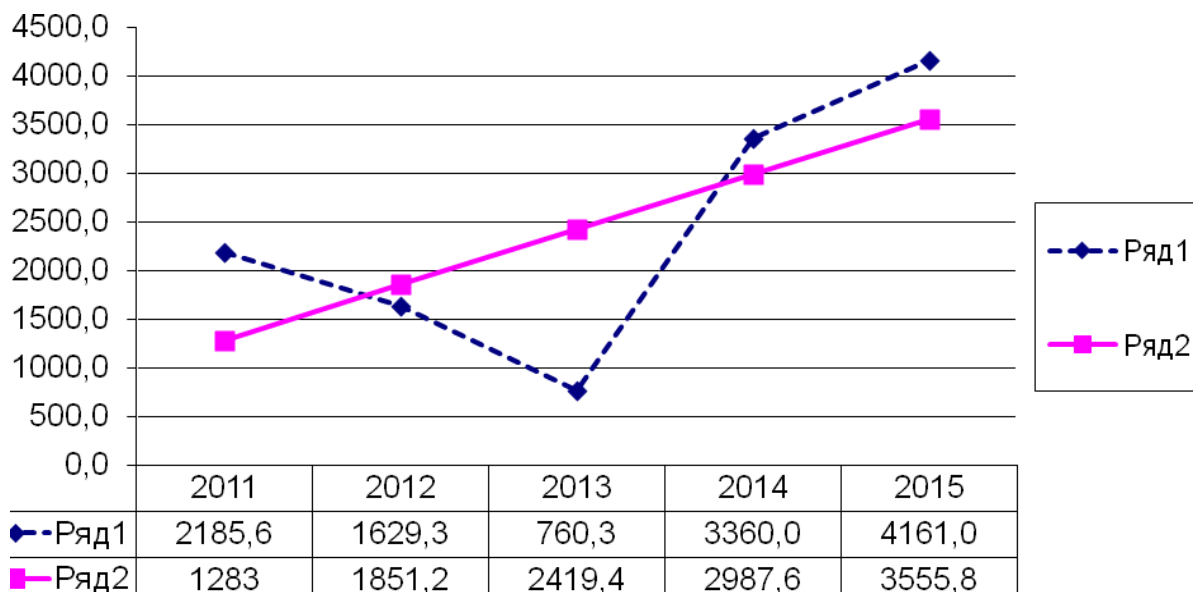

Рис. 4. Динаміка надходження прибутку від реалізації насіння соняшнику

Проведені розрахунки свідчать про те, що за досліджуваний період існує тенденція до підвищення надходження прибутку від реалізації насіння соняшнику щорічно на 568,2 тис. грн.

Аналогічні розрахунки вирівнювання динамічного ряду проведемо і для прибутку, який підприємство буде отримувати від реалізації соняшникової олії та шроту за прогнозований нами період 2017-2021 р.р. (табл. 5).

Таблиця 5

Вирівнювання динамічного надходження прибутку
від реалізації олії та шроту

Роки	Надходження від реалізації олії та шроту, тис.грн.	Сума років X	Квадрат років X ²	Добуток показника yt	Вирівняний прибуток, тис.грн. $y_t = a_0(+,-)a_1t$
2017	1598,9	1	1	1598,9	$y_1 = 1499,2 + 625,6 = 2124,8$
2018	3034,7	2	4	6069,3	$y_2 = 1499,2 + 625,6 * 2 = 2750,4$
2019	3893,0	3	9	11679,0	$y_3 = 1499,2 + 625,6 * 3 = 3376$
2020	4216,4	4	16	16865,5	$y_4 = 1499,2 + 625,6 * 4 = 4001,6$
2021	4135,8	5	25	20679,0	$y_5 = 1499,2 + 625,6 * 5 = 4627,2$
Разом	16878,8	15	55	56891,8	16880,0

Джерело: дослідження автора

Використовуючи дані таблиці 5 зробимо розрахунок вирівнювання динамічного ряду надходження прибутку від реалізації олії та шроту соняшникового за 2017-2021 роки.

Проведені розрахунки свідчать що:

а (прогнозні надходження прибутку за період 2017-2021 р.р., (3)) = 1499,2

б (річний приріст прибутку по вирівняній прямій, (4)) = 625,6

Проведені розрахунки свідчать про те, що за досліджуваний період існує тенденція до підвищення надходження прибутку від реалізації олії та шроту соняшникового щорічно на 625,6 тис. грн..

Отже, аналізуючи надходження прибутку за проектом диверсифікації, а також річного приросту по вирівняній прямій, слід зазначити, що запропонований нами проект з переробки насіння соняшнику економічно є більш вигіднішим, ніж проста реалізація насіння соняшнику.

Висновки. Реалії ринкової економіки диктують необхідність підвищення ефективності виробництва агропродукції шляхом запровадження диверсифікованого виробництва. Диверсифікація це вагомий ринковий інструмент для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств.

Але також слід зазначити, що будь-який напрям диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства повинен буди досить детально спланований та прорахований, з урахуванням всіх можливих ризикових моментів. Доцільно мати декілька варіантів диверсифікації, щоб можна було б їх зіставити і вибрати найбільш ефективний. Важливо використовувати досвід провідних вітчизняних та зарубіжних підприємств, створити спеціальні гнучку групу фахівців зі збору, вивчення, узагальнення та запровадження більш раціонального досвіду диверсифікації.

Запропоновані нами методичні підходи до оцінювання ефективності диверсифікації дозволять скласти прогноз розвитку підприємства у варіантному виконанні, оскільки чим більше буде планів можливих видів диверсифікації, тим вищою є імовірність вибору найбільш прибуткового та конкурентоспроможного варіанту диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Стратегическое управление: сокр. пер. с англ. / И. Ансофф; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Свенко. - М.: Экономика, 2004. - 519 с.
2. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів: пер. з англ. / М. Е. Портер. - К.: Основи, 2003. - 392 с.
3. Борисова В. А. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств / В. А. Борисова. - Суми: Довкілля, 2002.-202 с.
4. Корінько М. Д. Організаційно-економічний механізм диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання / М. Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 6. - С. 135-142.
5. Ткачук В. І. Диверсифікація аграрного підприємства : монографія / В. І. Ткачук. – Житомир : ЖНАЕУ, 2011. – 268 с.
6. АПК-Інформ. Ціни на сільськогосподарську продукцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.apk-inform.com/ru/prices>

Kovbasa O.M. candidate of economic sciences, associate professor, head of the department in logistics and production management of Sumy national agrarian university

Guzhvenko S.M. senior lecturer in logistics and production management of Sumy national agrarian university

PLANNING PRODUCTION DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

Today, the important problem of the Ukrainian economy is overcoming of decline in production, reconstruction of the normal process of reproduction in all its parts, according to the features of the political and economic crises. One of the ways of the realization of these tasks should be the increase of enterprise's profitability, because exactly profit is the important and the main driving force of the economy of market type, the main reason for activity of entrepreneurs in the market economy, with certain guarantor of the progress of the socio-economic system.

Diversification covers all spheres of the economy, regardless of the state of their development, however its directions depend on every business entity. If its activity reaches the level at which development in the chosen form of production isn't possible, then the way out of this situation will be penetration into other economic spheres.

Horizontal diversification is connected, first of all, with the expansion of the presence of enterprises at the markets through the renewal of product assortments and its quality, which requires a significant expansion of innovation activity. It is also possible the simultaneous development of the both related and unrelated diversifications, it involves the development of the ways of activities, both connected and unconnected with the main activity.

It should be noticed, that the directions and the methods of diversification of production and capital have their own features for each of individual enterprise and must take into account the possibilities of its realization and future economic effect. According to all what have been said before, in practice choosing the direction of diversification the individual approach is used. The consequence of the application of diversification at the enterprise can be both the received market advantage and the created market threats.

The use of equipment for the processing of agricultural products is, first of all, one of the most perspective and economically attractive directions for diversification the agrarian business for small and medium-sized enterprises, according to the considerable undisclosed potential for the development of this type of activity in Ukraine.

Under the conditions of economically justified calculations and analysis of potential consumers, this direction of the agrarian business will provide an acceptable level of recoument of the investment and an increase of the profitability of agricultural activities in general. Small and medium-sized agricultural enterprises are

able to find their own section, realizing high-quality products at an affordable price by taking advantage of the availability of raw materials of their own production and in the absence of a chain of intermediaries.